

JIM THOMPSON: 1280 FŐ

Az üresség irtózata

FEKETE TAMÁS

AZ AMERIKAI BŰNÜGYI IRODALOM EGYIK LEFÉLELMETESEBB TEREMTMÉNYE FRANCIA RENDEZŐ KEZE ALATT, NYUGAT-AFRIKÁBAN TALÁLT ÉLETRE A VÁSZNON.

Az 1977-ben elhunyt író, Jim Thompson a bűnügyi történeteit sok esetben az elkövető személyére összpontosítva, legtöbbször őt magát elbeszélővé megtéve építette fel. A nem csupán tetteiben, de nyelvezetében is kifejezetten nyers és durva hard-boiled műfaj azon képviselője volt, aki a ponyvák összes jellemzőjével együtt talán legközelebb áll a szépirodalomhoz – ahogy erre Geoffrey O'Brien találó elnevezése, a „diszkontoltos Dosztojevskij” is utal. Több mint 30 évnyi és két tucatnyi regényt felölelő életművének a mai napig csupán töredéke hozzáférhető nálunk. Az Agave Kiadónál most megjelent, az egyik legfontosabb és legjobb munkájának tekinthető *1280 fő* – egy antológiakötetben megjelent novellát leszámítva – mindössze a harmadik, magyarul is olvasható regénye, a filmverzió mozibemutatójához igazított *Szökésben*, illetve a 4 Oscar-díjra jelölt *Svindler*ek alapjául szolgáló könyve után.

Elhanyagolása nem csupán írásai, de filmes szempontból is igazán fájó: miközben már a műfaj előszeretettel mutatja meg magát a filmvászonon, Thompson az egyik legtöbbet adaptált szerző, amihez a bűnügyi zsáner népszerűsége mellett jelentősen hozzájárult a fordulatokban gazdag történetvezetés, a dialógusok középpontba állítása, áttetsző karaktereinek tetszőleges kiszínezhetősége, és nem utolsósorban könyveinek rövidege. Neve mindemellett két klasszikus film stábjában is feltűnik aktív közreműködőként; Kubrick harmadik rendezése, az 1956-os *Gyilkosság*, majd a következő évben bemutatott első világháborús filmje, *A dicsőség ösvényei* forgatókönyvén egyaránt dolgozott, sőt, Kubrick rengeteg hírhedt, soha meg nem valósult filmtervén is.

Közülük a *Lunatic at Large* munkacímű darab Thompson saját ötletéből, és – állítólag teljesen elkészült és átadott – szkriptjéből forgott volna.

Thompson könyveihez ugyanúgy előszeretettel nyúltak az erős szerzői kézjegyű rendezők – mint Sam Peckinpah, Bertrand Tavernier, vagy Michael Winterbottom – mint közép- vagy épp kifejezetten alsókategóriás, jellegtelen iparosok is, és feltűnően nagy arányban sikerült viszonylag szövegű adaptációt készíteni, ami már csak azért is viszonylag könnyű feladat volt, mert a regények tömörségükkel és takarékos megoldásaikkal különösen nagy megerőltetés nélkül ültethetők át a vászonra. Ám bárki állt is a kamera mögé, a legtöbb esetben nem mert igazi azonosulásra vállalkozni az író feltűnően romlott és mocskos jellemű hőseivel, és különböző technikákkal igyekeztek szelídebbre hangolni Thomson világát és antihőseit. Ennek talán legszemléletesebb példája, hogy a *Szökésben* a kényeskedéssel igazán nem vádolható Peckinpah által jegyzett első verziója, majd az 1994-es remake egyaránt levágja a regény utolsó fejezetét. A vágyott menedékről, az első pillanatban már-már szürreálisan tökéletes El Rey-ről csak a könyv lapjain derül ki, hogy az legfeljebb a hatóságok elől nyújt menedéket, az emberi természet és az árlás elől nem. A film viszont megelégedett azzal, hogy hőseink elindulnak a képzeletbeli birodalom felé.

Az először 1964-ben kiadott *1280 fő* Thompson csúcsteljesítménye, egyben a 12 évvel korábban megjelent *A gyilkos bennem él* ikerdarabja (utóbbi amúgy két filmfeldolgozást is kapott, egyet még az író halála előtti évben, egyet pedig 2010-ben, Michael Winterbottom rendezésében). Mindkét regény főszereplője a törvény felkent embere, aki egyes szám első személyben számol be sorozatgyilkosságairól, és a pszichózis elhatalmasodásáról személyiségén. Az *1280 fő*ben a Texas megyei, a címben jelzett lélekszámú kisváros, Pottsville seriffje az elbeszélő. Nick Corey a feleségével és annak állítólagos öccsével él együtt a bíróság által nekik kirendelt lakásban, napjainak legnagyobb részét az evés és az alvás mellett a minél eredményesebb semmittevés és be nem avatkozás teszi ki. Ám nyugalma mégsem lehet teljes; neje nyilvánvalóan viszonyt folytat a sógorával, és állandóan megalázza őt a bordélyház két stricije: egy nap a beazonosíthatatlan eredetű belső feszültség eredményeként megszólal egy hang a fejében: „Nick Corey, menten megbolondulsz ezek miatt a te bajaid miatt, úgyhogy gyorsan találjál ki valamit.” Ő pedig úgy dönt, hogy gazember lesz.

Nick először leszámol az őt állandóan megalázó stricikkel, majd a férje által rendszeresen bántalmazott ügyét intézi el, rájön, hogyan szabaduljon meg feleségétől és annak testvérétől, és még azt is bebiztosítja, hogy a hivataláért bejelentkező, nála jóval esélyesebb és tisztességebb ellenfele végül önként visszalépjen. Mindezeket ráadásul úgy hajtja végre, hogy a szembenálló feleket időnként egymás ellen játssza ki, saját magáról még a gyanú halvány árnyékát is elterelve.

Corey figurájában a leginkább zavarbaejtő, hogy nem csupán megszólalásai, de az elbeszélés közvetlen módja is minduntalan elbizonytalanítja az olvasót. Helyenként úgy fest, mintha maga sem tudná, mit miért tesz, máskor viszont egészen biztosnak tűnik, hogy egy jó előre, alaposan kigondolt, ördögien rafinált tervet hajt végre – vagy éppen másokat játszik ki egymás ellen. Corey így nem csupán a megbízhatatlan narrátor iskolapéldájává válik (hiszen machinációi közben helyenként már magát az olvasót is a játszma egyik, neki kiszolgáltatott résztvevőjévé teszi), de a mindentudó elbeszélővel szemben inkább a semmit nem tudó elbeszélő szerepét játssza el. „Nem azt mondom, hogy tévedsz, de azt se nem, hogy igazad van.” – ez a mondat az, melyet a legtöbbször kiejt a száján, kisebb-nagyobb megfogalmazásbeli változtatásokkal, de újra és újra vissza-

térő módon, már-már mantraszerűen. „Talán nem is ezt gondolom. Talán nem is tudom, mit gondolok.” – magyarázza aztán egy helyen, hosszabb eszmeifuttatásai egyikében.

Thompson prózájára és Nick személyiségére is ez a „semmi”-ség jellemző. A regény kevés igazán őszinte és az olvasói azonosulásra lehetőséget adó pillanatainak egyike, mikor – egyik közelgő vérfürdőjére felkészülve – bekukkant szeretője házának ablakán. „Mert nem az ragadta meg a figyelmemet, amit az ember gondolt volna. (...) Nem is olyasmi, ami a szobában magában volt. Nem is valami, hanem épp a semmi. Az üresség. A dolgok hiánya.” Az ürességre való, villámcsapás-szerű rácsodálkozás önmagában is megrázó, ezt azonban egy olyan gondolat sor követi, melyben együttérzése az emberiség összes megalázott és megvetett tagjával egyszerre meglepő és szokatlanul empatikus, még úgy is, hogy tudjuk, erre hivatkozva képes bármit elkövetni.

Thompson prózáját olvasni olyan élmény, mint az a whiskey, amit a könyvben rendszeresen és nyakló nélkül vedelnek: a piszkos, nehéz, mélyről jövő, látszólag olcsó és gyanús eredetű anyagokból összedobott koktél fogyasztása elsőre kiszámíthatatlan hatással jár, de az biztos, hogy az íze még másnap is átjárja az ember száját, és hosszú időre megfekszi a gyomrot.

Thompson életében két film-adaptáció született könyveiből, halála után viszont Franciaországban gyors egymás utánban két mozgóképes is feldolgozás

készült, méghozzá igen jó kezű rendezők tállásában. 1979-ben Alain Corneau vitte vászonra a *Hell of a Woman* című regényt, *Bűnügyek* címmel, 1981-ben pedig az idén márciusban elhunyt Bertrand Tavernier forgatta le a *Nagytakarítást*, az *1280 fő* alapján. (A hírek szerint pedig készülöben egy újabb verzió is, *A homár* és *A kedvenc* direktora, Jorgosz Lantimosz olvasatában.)

Egészen ritka az olyan szöveghű adaptáció, mint Tavernier munkája; nem csupán a történet követi nagyon pontosan az eredetit, de a dialógusok nagy részét is szinte szó szerint átemelte Thompsontól. Változtatásai azonban nem csupán jelentősek, de épp a nagyfokú hasonlóság miatt nagyon lényegesek is. A rendező az eseményt térben és időben is máshová helyezi, nagyon pontosan megnevezve azt: 1938-ban járunk, nem sokkal a II. világháború kitörése előtt, Francia Nyugat-Afrikában – a Lucienre átkeresztelt rendőrfőnök kéz a kézben tart az örület és a pusztítás felé az őt körülvevő világgal.

A cselekmény leírására, illetve a dialógusokra koncentrálo Thompson műveiben meglehetősen kevés a leíró jellegű szöveg, így a seriff figurája is sokféle

„Gonoszság és pusztítás segédigéi”
(Philippe Noiret)

testet ölthet az olvasó fejében; ám valószínűleg kevesen társítottak hozzá egy Philippe Noiret-szerű alakot. Tavernier színészválasztásával nem csu-

pán jóval közelebb hozza a nézőhöz a figurát, de kidomborítja a regényben meglévő humort, valamint sokkal intellektuálisabbá is teszi. Noiret szájából a regénybeli mondatok nem pusztán a gonoszság és pusztítás segédigéiként hangzanak, hanem egy hosszú elmélkedési folyamat keserű konklúzióiként is. Kettejük közül Lucien az, aki nem csupán elfogadni, de ténylegesen értelmezni is próbálja az őt körülvevő világot, és ő az, aki megpróbál ebből kitörni. Őszinte, érdeklődő és védelmező szeretettel fordul egy tanárnő iránt; Tavernier a könyv összes többi nőalakjához hasonlóan önző, követelőző és csupán testi vonzalmat tápláló Amy figuráját cserélte le erre a figurára, akinek nem is lehetne semmi keresnivalója egy Thompson-regényben. Corey-val ellentétben ő tényleg átérzi a cselekedetek súlyát, és megvillan előtte a szeretet által a megváltás lehetősége, amit azonban – éppen korábbi tettei miatt – nem tart kiérdemelhetőnek. Hiába vált számára elérhetővé a vágyott nő, kapcsolatuk csak soha be nem teljesülő esély marad, emiatt aztán Tavernier filmjének végkifejlete talán még Thompson regényének konklúziójának is keserűbb. •